

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

I:e antikvarie
Jan Karlsson
Tel: 018-17 52 18

BESLUT

1998-12-18

1 (4)

221-174-98

Byggnadsminnesförklaring av Triewalds maskinhus vid Dannemora gruvor inom fastigheten Harvik 4:28, Dannemora socken, Östhammars kommun

---

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Triewalds maskinhus vid Dannemora gruvor för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 3 kap 2 § samma lag följande skyddsföreskrifter:

- Byggnaden får inte rivas eller flyttas.
- Byggnaden får inte till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
- Ingrepp får inte göras i byggnadens stomme eller inredning.
- Byggnaden skall underhållas så att den inte förfaller. Vård och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt och med sådant material att byggnadens kulturhistoriska värde inte minskar.

Om särskilda skäl föreligger för ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter, får Länsstyrelsen lämna tillstånd härtill.

Länsstyrelsen och länsmuseum lämnar råd och anvisningar rörande underhållet av byggnaden.

Enligt 3 kap 21 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. gäller detta beslut omedelbart, även om det överklagas.

Redogörelse för ärendet

Den 14 januari 1998 väckte Länsstyrelsen fråga om byggnadsminnesförklaring av Triewalds maskinhus vid Dannemora gruvor.

Länsstyrelsen i Uppsala län

Postadress: 751 86 Uppsala Besöksadress: Hamnesplanaden 3
Telefon: 018 - 17 50 00 Telefax: 018 -17 53 16 Postgiro 3 51 73-4 / 6 88 03-6

Upplandsmuseet har under år 1998 dokumenterat byggnaden. Länsstyrelsen har med utgångspunkt från museets arbete upprättat förslag till byggnadsminnesförklaring som remitterats till fastighetsägaren, Dannemora Gruvfastighets AB, Riksantikvarieämbetet, Upplandsmuseet, Östhammars kommun och Dannemora hembygdsförening för synpunkter.

Samtliga remissinstanser tillstyrker en byggnadsminnesförklaring och har inga erinringar mot skyddsföreskrifternas utformning.

Motivering

Ett ständig problem vid gruvbrytningen i Dannemora var att få bort vatten som trängde in i gruvschakten. Till en början öste man för hand och hissade upp vattnet i tunnor med handspel, som med tiden ersattes med hästvindor. Senare löste man problemet genom byggandet av den sk konstgången. Vid Karmdammen uppfördes år 1679 ett stort vattenhjul som drev en 1,5 km lång stånggång vilken överförde kraft till vattenpumpar i gruvschakten.

År 1726 skrev Dannemora gruvintressenter kontrakt med uppfinnaren Mårten Triewald om leverans av en ångmaskin för länsuppsugning av Norra Silfbergsgruvan. Maskinen utgjordes av en vertikalt uppställd metallcylinder, i vilken en kanna med pistong rörde sig uppåt, då ånga under tryck insläpptes och nedåt då ångan kondenserades genom kylning. Maskinen skulle enligt Triewalds beräkningar ersätta 66 hästvindor.

Den 4 juli 1728 provades maskinen för första gången. Den var då Sveriges första och världens dittills största ångmaskin. Maskinen fungerade dock inte så bra som man tänkt sig. Först efter nära två år var gruvan i det närmaste tömd på vatten. Gruvintressenternas tålamod var då slut och vidare försök med maskinen inställdes.

Ångmaskinen revs ut år 1735 och året därefter slog åskan ned i maskinhuset och raserade skorstenen. Byggnaden reparerades dock och kom senare att användas som bl a smedja. Under större delen av 1800-talet är dess funktion okänd. I början av 1900-talet renoverades huset och år 1932 uppsattes en minnestavla på byggnaden av Föreningen Tekniska museet som dokumentation av den historiska händelsen.

Triewalds maskinhus är byggt i oarbetad gråsten. Stenarna, vars storlek varierar kraftigt, är sammanfogade med kalkbruk. Enligt en avbildning från år 1851 hade byggnaden valmat tak. Idag har den sadeltak med gavelrösten av trä, klädda med rödfärgad locklistpanel. Taket är täckt med enkupigt rött tegel. Skorstenen är murad med gult tegel.

På östra gaveln finns en dörr till bottenvåningen, medan övervåningen nås via en träramp på södra sidan. På östra gaveln har en större öppning i bottenvåningen murats igen. Likaså har en mindre öppning på norra sidan satts igen. Detta gjordes sannolikt, då nya fönster insattes i början av 1900-talet. Fönstren är idag brunmålade.

Dannemora ingår i och utgör en väsentlig del av ett område av riksintresse för kulturmiljövården, K 21 Dannemora-Film. Byggnaden ligger även inom område som omfattas av detaljplan med varsamhetsbestämmelser.

Dannemora gruvfält har ett stort kulturhistoriskt värde och utgör ett centralt minnesmärke från århundradens bergshantering. Här finns lämningar efter ett omfattande system av uppdämningar för kraftförsörjning till både gruvor och järnbruk.

Triewalds maskinhus är i sitt slag unik och har, trots vissa ombyggnader, bevarat sina huvuddrag. Byggnaden har ett betydande teknikhistoriskt värde som monument över landets första försök att använda ångkraft. Byggnaden utgör även ett betydelsefullt minne över den ständiga kamp som genom åren förts mot det inträngande vattnet i gruvorna.

Detta beslut kan enligt 3 kap 19 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m överklagas hos Länsrätten i Uppsala län, se bilaga 2.

Detta beslut har fattats av styrelsen. I beslutet deltog landshövding Haglund jämte ledamöterna Ingrid Andersson, Anders Ekström, Gunnar Hedberg, Lennart Hedquist, Gunnar Hofring, Leif Hällström, Mats O Karlsson, Lars-Olov Lindell, Britt Pagard, Mats Sjöborg och tjänstgörande suppleanten Ingrid Burman.

I den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit länsrådet Henricsson, länsantikvarie Eklund, länsarkitekt Lundgren, länsassessor Ljungqvist och förste antikvarie Karlsson, föredragande.

Ann-Cathrine Haglund

Jan Karlsson

Bilagor:

Karta (1)

Hur man överklagar (2)

